

Hegel ve Nietzsche'nin Tarih Anlayışlarında "Büyük Karakterler" in Yeri

[The Place of Historical Characters in Hegel and Nietzsche's Conceptions of History]

Haluk Aşar

Araş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fak., Felsefe Bölümü

haluk_asar2@hotmail.com

ÖZET

Tarih felsefeleri bağlamında düşünüldüğünde Hegel ve Nietzsche felsefeleri birbirine zıttır. Hegel için tarih, *tin*'in kendini açıkladığı bir süreçtir. Bu süreçte us, tarihsel kişiliklerin istenç, tutku ve arzularını kendi amacını gerçekleştirmek için kullanır. Nietzsche'nin tarih görüşü ise tıpkı diğer görüşleri gibi tek bir amaca hizmet ediyormuş gibi görünmektedir. Bu da; yaşamı geliştirmek için etkin istencin önünün açılması ve bu sayede üstinsana varmak olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın amacı da her iki filozofun tarih görüşlerini ele almakla birlikte tarihi yaratmada büyük kişiliklerin rolünü ortaya koymak olacaktır. Böylece her iki filozofun tarih görüşlerindeki farklar ortaya çıkacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hegel, Nietzsche, tarih, tarihsel kişilikler, eylem problemi.

ABSTRACT

When their philosophies of history are taken into account, Hegel and Nietzsche contradict with each other. For Hegel, history is a process in which the spirit manifests itself. In the meantime, the spirit makes use of the wills, passions and desires of historical persons in order to achieve its own objectives. Nietzsche's view of history, on the other hand, seems to be serving a unique objective very much like his other theories. This objective can be described as clearing the way for the active drive to improve the quality of human life; and thus, achieving overman (Übermensch). Thus, the aim of this article is to present the role of historical persons in the creation of history with reference

to Hegel and Nietzsche's conceptions of history. So, the differences between the philosophers' views of history will also be revealed.

Keywords: Hegel, Nietzsche, history, historical persons.

Giriş

Her şeyi gören göz kendisini göremez, göz ancak kendisini ayna vasıtasıyla görebilir. Bu önerme 17. ve 18. yy'da gelişen bilim ve teknolojiyle birlikte doğa karşısında bilginin üstünlüğünün zihin için de sağlanabileceğini belirtir. Nasıl ki bu bilimler vasıtasıyla mekanik işleyen doğa üzerinde uzun vadeli tahminler yapılabiliyorsa zihin üzerinde de böylesi tahminler yapılabilirdi. Bu yüzden her şeyi bilen zihnin kendisini bilmesi, yani zihin için ayna ancak tarihsel bir yöntemle mümkündür. İnsanın gelecekte ne yapacağını bilmemiz için onun yasalarına ihtiyaç vardır. Bu yüzden onun geçmişi bilgi konusu haline gelmiştir. Tarihe bu yönelme tarihe felsefi bakışı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 18. ve 19. yy'da yaşamış olan filozoflara bakılınca tarih felsefesinin öneminin büyük olduğu görülür. Özellikle Hegel ve Nietzsche'ye baktığımızda tarihi, kendi felsefi sistemlerini açıklamada kullandıkları görülür. Her iki filozofta da tarihi yapan tarihsel kişilikler vardır. Bu yüzden her iki filozofun tarih anlayışları benzese de onların bu karakterlere yüklediği amaçlar farklıdır.

Bu çalışmada da bir bilgi konusu olan tarih felsefesinin iki farklı filozofta ne şekilde değerlendirildiği gösterilecektir. İlk önce Hegel'in tarih görüşüne değinilecek ve bu tarih anlayışında dünya tarihsel bireylerin önemi vurgulanacaktır. Daha sonra ise Nietzsche'nin tarih anlayışına değinilecek ve yine burada tarihi yapan kişinin etkin birey olduğu vurgulanacaktır. Dolayısıyla bu makalenin amacı her iki filozofun da tarih anlayışlarında tarihi yapan karakterlerin önemini ortaya koymaktır. Ancak her iki filozofun da tarih görüşleri birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık makale içinde kendini göstermekle birlikte yer yer bu farklılıklara da değinilecektir. Sonuç kısmında ise her iki filozofun tarih görüşlerinin ve tarihi yapan kişilerin farklılığına değinilmekle birlikte tarihi yapan bireylerin eylemlerinin ne gibi bir sonuç doğuracağı üzerine kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Hegel

Hegel'e göre, incelenmesi gereken üç tarih türü vardır. Bunlar kökensel tarih, düşünsel tarih ve felsefi tarihtir. Konumuz bağlamında ilk iki tarih türünü kısaca incelendikten sonra asıl inceleme alanı olan felsefi tarihe geçilecektir. Kökensel tarihte tarihçi, gözlemlerinin önünde gerçekleşen ve kendileriyle aynı tını paylaştıkları eylemleri, olayları ve durumları betimler. Yani dışsal olanı tinsel tasarım alanına aktarırlar. Böylece kökensel tarih yazarları bu eylemleri, durumları ve olayları bir

tasarım yapıtına çevirirler. Hegel bu tip yapıtlara örnek olarak Herodotus, Thukydides, Guicciardini'nin yapıtlarını gösterir. Burada çevrede gerçekleşen olaylar yazar için özsel araçtır. Bu anlamda yazarın tını ve anlattığı eylemlerin tını bir ve aynıdır. Betimlediği şeyler az çok kendisinin de içinde olduğu, kısa zaman dönemlerine dayanan, insanların ve olayların tekil şekillerinden ve üzerine düşünülmemiş tekil özelliklerden oluşur. Bu bağlamda derin düşünce ile hiçbir işi yoktur. Hegel'e göre, eğer uluslarla birlikte yaşamayı ve onları en içlerinden özümsemeyi istiyorsak, yakından tanımamız ve üzerlerinde uzun uzadıya durmamız gereken tarih yazarları bunlardır (Hegel, 2006, s. 9-10).

İkinci tarih türüne düşünsel tarih diyebiliriz. Bu tür tarih kendi zamanı ile bağıntı içinde olmayan, ama tını açısından şimdinin ötesinde olan Tarih'tir. Bu tarih türü de kendi içinde dörde ayrılır. İlki, evrensel tarihtir. Burada yazar bir yandan betimlediği eylemlerin ve olayların içerik ve ereklarine ilişkin olarak, öte yandan tarihi ele alış yoluna ilişkin olarak kendisinin saptadığı ilkeler önemli olacaktır, yani ilkinde olduğu gibi dışarıda gerçekleşen ile yazarın tını arasında bir aynılık yoktur. Burada yazar olaya kendi tını ile yaklaşır ve ona göre işler. Düşünsel Tarihin bu ilk türü, eğer bir ülkenin tarihinin bütününe sunmaktan daha öte hiçbir ereği yoksa, kendini sıkı sıkıya öncekine bağlar. Bunlara örnek olarak Hegel Livius'un, Sicilyalı Diodoros'un tarihleri, Johannes von Müller'in İsviçre Tarihi'ni gösterir (2006, s. 11).

Düşünsel tarihin ikinci bir türü pragmatik tarihtir. Bu tarih türünde geçmiş olaylar ele alınırken onlarda bulunan evrensel olan, içsel olan ortaya çıkarılır. Bu yolla geçmiş ortadan kaldırılır ve olaylar şimdiye getirilir. Böylece pragmatik düşüncede geçmiş bugünde yeniden diriltir. Ancak böyle düşüncelerin gerçekten de diriltici olup olmadıkları yazarın kendi tinine bağlıdır. Burada özellikle ahlaksal düşüncelere ve tarih yoluyla kazanılan ahlaksal derslere değinmek gerekmektedir. Çünkü Hegel'e göre, her dönemin kendine özgü koşulları vardır ve bunlar öylesine bireysel bir durum gösterir ki, onda onun kendisinden çıkarak karar verilmelidir. Bu durumda dünya olaylarının baskısı altında evrensel bir ilkenin hiçbir yararı olmaz, benzer durumların anılarına başvurular sonuçsuzdur, çünkü geçmiş anların şimdinin diriliğine ve özgürlüğüne karşı hiçbir etkileri yoktur. Bu durumda yalnızca durumlar üzerine kökten, özgür, kapsayıcı bir görüş ve İdeanın derin anlamı (örneğin Montesquieu'nün Yasaların Tininde olduğu gibi) böyle düşüncelere dirilik verebilir (Hegel, 2006, s. 12-13).

Düşünsel tarihin üçüncü türü eleştirel tarihtir. Burada ele alınan tarihin kendisi değil, ama tarihin bir tarihi, tarihsel anlatılanın bir yargılanışı ve bunların gerçeklik ve inandırıcılıklarının araştırmasıdır. Hegel'e göre, burada yazarın olgularda olmayan bir şeyi çıkarmadaki kavrayış keskinliği önemlidir. Bu tarih türünü diğerlerinden farklı kılan da yazarın buradaki kavrama keskinliğidir (Hegel, 2006, s. 13). Düşünsel tarihin son türü kavramlar tarihi olarak adlandırılabilir. Bu tarih türü soyutlayıcıdır ancak sanat tarihi, din tarihi, hukuk tarihi gibi genel bakış açılarını ele aldığı için Felsefe Dünya Tarihi'ne geçiş oluşturmaktadır. Çünkü bu kavramlar ya da bu dallar bir Ulusun tarihinin bütünü ile bir ilişki içindedirler. (Hegel, 2006, s. 14).

Tarihin üçüncü türü ise felsefi tarihtir. En genel anlamda tarih felsefesinin tarihin düşünceye dayalı irdelenişinden başka bir şeyi imlemediği söylenebilir. Hegel'e göre, düşünce en basit anlamda insanları diğer canlılardan ayıran bir özelliktir ve duyguda, istemede ve bilmede her zaman düşünce etkindir. Ancak böyle bir düşünce kavrayışı Hegel sistemi için ve dolayısıyla tarih felsefesi için yeterli değildir. Hegel'e göre "Düşünce verili olana ve varolana altgüdümlüdür, onu temeli olarak alır ve onun tarafından yönlendirilir; Felsefe ise, tersine, nesnesine Kurgunun var olana bakılmaksızın kendi içinden üreteceği Düşünceleri yükler" (Hegel, 2006, s. 14). Dolayısıyla felsefe, tarihi bu düşüncelerle yeniden ele alır ve bir kurgu olarak onu a priori kurar.

Hegel'e göre, felsefenin tarihi apriori olarak kurgulayabilmesi felsefenin beraberinde getirdiği düşünceden kaynaklanmaktadır. Bu düşünce "Usun dünyaya egemen olduğu, öyleyse Dünya Tarihinde de ussal olanın ilerlemekte olduğu biçimindeki yalın Us düşüncesidir" (Hegel, 2006, s. 15). Bu bağlamda dünya tarihinde her şey usa uygun olmuştur. Burada geçen "akıl" (us) kavramı, "tin" ("Geist"), "töz" ("Substanz"), "ide" kavramlarıyla birlikte yaklaşık aynı anlamda olmak üzere, yerine göre birinin yerine göre diğerinin kullanıldığı, insanı insanın içinde bulunduğu doğa dünyasını ve kültür dünyasını, yani tarihi varlık alanını, kısacası, her şeyi oluşturan her an yönlendiren-yöneten bir temel varlık tasarlayan-eyleyen-düşünen bilinçli özne olarak metafizik bir ilkedir."¹ (Soykan, s. 272) Burada bir parantez açmak ve Nietzsche'den bahsetmek gerekmektedir. Çünkü Nietzsche'nin tarih anlayışı tam da Hegel'in bahsettiği ilerleyen ve sürekli gelişen bir tarih anlayışının eleştirisidir. Ona göre tarihin varacağı bir hedef yoktur. Bu bağlamda tarihi bir usun açılımı olarak görmek anlamsızdır. Ancak Hegel bu düşüncesini usa, yani tözü bütün doğal ve tinsel

¹ Bknz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9496.pdf>

yaşamın sonsuz maddesi ve formu düşüncesine dayandırır. Bu bağlamda sonsuz form ve sonsuz madde olarak töz kendi içeriğini dünya tarihinde gerçekleştirmektedir. Çünkü Hegel'e göre "töz deyince tüm gerçekliğin kendisiyle ve kendisinde varlığını ve kalıcılığını kazandığı şey anlaşılır" (Hegel, 1995, s. 32).

Us kendini dünya tarihinde açarak gerçekleştirir. Bu bağlamda us, en başta, kendi kendisiyle özdeş, kendi içinde hiçbir çelişkisi olmayan kapalı bir olabilirliktir. Bu olabilirliğin doğada kendini açması yani nesnelleşmesi gerekmektedir. Bu durumda nesnelleşerek kendisine yabancılaşan us, özgür de olamaz. Çünkü ilkin kendinde olan us kendisine yabancılaşarak doğa olmuştur, yani kendini bilme bilincinden yoksun olmuştur. Bu durumda Hegel'e göre, kendinde olan kendisi gibi olmalı ki, yani olmak gerçekleşmeli ki onu bilelim. Bu bilmedeki bilinç özgürlüktür. Kendini bilme, usun gerçekleşmesinin temel belirlenimidir: "Anlığın doğası için en önemli nokta yalnızca kendinde ne olduğunun edimsel olarak ne olduğu ile ilişkisi değil, ama kendini ne olarak bildiğinin edimsel olarak ne olduğu ile ilişkisidir, anlık özsel olarak bilinç olduğu için, bu kendini bilme edimselliğinin temel belirlenimidir" (Hegel, 2008, s. 24). Bu durumda us üçüncü aşamada, yani kültür dünyasında kendi için bir varlık haline gelerek bilince kavuşacaktır.

Hegel'e göre, "insan, kültür, tarih dünyasında görünen, açılıp gelişen akıl (us), böyle bir şey olarak "tin" adını alır."² (Soykan, s. 274) Bu durumda usun, doğadan sonra tekrar kendine dönerek tin alanında kendi bilincine kavuşma süreci ise felsefe dünya tarihini oluşturmaktadır. Bu anlamda tinin kendini açıp gösterdiği yer dünya tarihidir. Tin, tarihte, kendi en somut gerçekliğinde gözümüzün önündeki sahnedir. Bu bağlamda tin'i ancak somut bağlamında, yani tarihte kavrayabiliriz. Bu tez Hegel felsefesinin temel düşüncelerinden biri olan "gerçek olan ussal, ussal olan gerçektir" önermesine dayanmaktadır. (Hegel, 2006, s. 22). Bu önerme doğrultusunda hareket ettiğimizde şunu diyebiliriz; gerçekleşmemiş, yani meydana gelmemiş bir şey aynı zamanda bilinemeyecektir de. Hegel'e göre, ancak gerçekleşmiş olan bilinebilir. Bu bağlamda dünya tarihi ise "tinin kendinde ne olduğunun bilgisini işleyip geliştirmede sergilenişidir" (Hegel, 2006a, s. 21).

Hegel'e göre gerçekleşmemiş olan hiçbir şey bilincin konusu olamaz. Bilinç sadece biliyor olmamızla değil aynı zamanda bildiğimiz şey'in birlikteliğinden oluşur. "Bilinçte iki şey ayırt edilecektir; ilk olarak biliyor olman; ve ikinci olarak, bildiğim şey" (Hegel, 2006a; 21). Hegel'in

²Bknz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9496.pdf>

bu temel savını tarih anlayışında da görmekteyiz. Hegel'e göre tarih, mutlak usun kendini açıklama sürecidir. Bu açıklama ilkin doğada sonra kültür dünyasında gerçekleşir. Kültür dünyasında tin, bir anlamda da mutlak us dünyayı yönetmektedir. Bu anlamda tin kendi ereği doğrultusunda hareket eder. Bu erek ise özgürlüktür. "Tin kendi-kendisi-ile-olmadır. Bu ise sözcüğün tam anlamıyla Özgürlüktür, çünkü bağımlı olduğum zaman kendimi bir başkası ile bağıntılarım ki, o değilimdir; dışsal bir şey olmaksızın olamam; eğer kendi kendim ile isem, özgürümdür" (Hegel, 2006a, s. 21).

Dünya tarihi, tinin kavramının özgürleşmesi biçimindeki genel ereği ile salt kendinde, e.d. Doğa olarak başlar; "bu kavram iç, en iç bilinç(siz) itkidir ve dünya tarihinin bütün işi daha önce anımsatıldığı gibi, (bu bilinçsiz) emeği onun için bilince getirmektir" (Hegel, 2006a, s. 26). Bu bilince getirme tin alanında gerçekleşir. Tinin ereğini yerine getirmek için kullandığı araç ise istençler, çıkarlar ve etkinliklerdir. Hegel'e göre, "eylemde bulunanlar etkinliklerinde sonlu erekleri, tikel çıkarları göz önünde tutarlar" (Hegel, 2006a, s. 29). Ancak tin, dünya-tarihsel bireylerin istençlerini, tutkularını ve tikel çıkarlarını kullanır. Çünkü bu kimselerin ereklerinde bir evrensellik de yatmaktadır. Hegel'e göre "tarihsel kişiler, dünya tarihsel bireyler, daha üstteki bir evrenseli... kavrayan, onu kendi öz amacı kılan ve bu amacı tinin daha yüksekteki yasasıyla uyum içinde gerçekleştiren kimselerdir... Dünya tarihsel kişiler, kendi çağlarının kahramanları, bu yüzden de çağlarının kahinleri olarak kabul edilmelidirler" (Shlomo, 2013, s. 517).

Hegel'e göre, tin dünya tarihinde kendini gerçekleştirirken dünya tarihsel bireyleri kullanır;

Bunlar Tarihteki büyük insanlardır ki, kendi tikel erekleri Dünya-Tininin istenci olan Tözseli kapsar. Onlara Kahramanlar denir — çünkü ereklerini ve görevlerini yalnızca şeylerin kalıcı dizge tarafından kutsanan dingin ve düzenli gidişinden değil, ama öyle bir kaynaktan türetmişlerdir ki, içeriği gizlidir ve şimdideki belirli-Varlığa ulaşmış değildir; onları henüz yüzeyin altında gizlenen iç Tinden türetmişlerdir ki, dış dünyaya bir kabuk gibi vurarak onu kırar, çünkü o bu kabuğun çekirdeğinden başka bir çekirdektir; öyleyse onları kendi içlerinden türetmiş görünürler ve eylemleri öyle bir durum ve dünya koşulu üretmiştir ki, yalnızca onların davası ve onların işi olarak görünür (Hegel, 2006a, s. 30).

Hegel dünya tarihsel insanların yapıp ettiklerine tarih felsefesinde merkezi yer verir. Ancak bu kahraman tipler eylemlerindeki evrenseli fark edebildikleri halde kendilerini harekete geçiren, kendilerinin farkında olmadıkları yüksek amacın bir aracı olarak görünürler. "Böyle bireyler bu

ereklerinde genel olarak İdeanın bilincini taşımamışlardır; tersine, pratik ve politik insanlardır. Ama aynı zamanda düşünen insanlardır ki, zorunlu olanın ve zamanı gelenin bir iç görüşünü taşımışlardır. Bu tam olarak zamanlarının ve dünyalarının Gerçekliğidir” (Hegel, 2006a, s. 30). Hegel’e göre, tin kendisi tikellerle çatışmaz, o büyük kişilikleri kullanır bu çatışmada dolayısıyla hiçbir zaman kendisi zarar görmez.

Dünya tarihsel bireyler kendi çağlarının iradelerini ifade ederler. Onlar olması gerekenin, yani zorunlu olanın farkında olarak eylemde bulunurlar. Bu yüzden de istençleri, arzuları ve çıkarları tinin amaçlarıyla çatışmaz. Öyle ki tin kendini gerçekleştirmede bu eylemleri kullanır. “kendi zamanın büyük insanı, çağına zamanın istencinin ne olduğunu söyleyebilir ve bunu hayata geçirebilir. Eylemlerinde kendi çağının özünü gerçekleştirir o” (Hegel, 2001, s. 254). Ancak tinin isteği gerçekleşince tarih onları boş bir kabuk gibi bir kenara atar, artık onlara ihtiyacı yoktur. Bu ise Hegel’in aklın hilesi dediği durumdur.

Dünya tarihsel bireylerin mutlak tin tarafından kullanılması ve sonra bir kenara atılması, onların bireysel kaderlerinin trajedisini de ortaya koyar;

Nesnel olan amaçlarına bir kez vardılar mıydı, içteki çekirdekten ayrılan boş kabuklar gibi düşerler. İskender gibi erken ölürlər, Sezar gibi katledilirler, yahut Napolyon gibi Sain Helena’ya sürülürler... Evrensel tinin ilerleyişindeki adımlardan birini oluşturan bir amacın failleri olmakla talihli oldukları söylenebilir. Ne var ki bireyler olarak... alışılmış anlamıyla mutlu olmamışlar, ne de mutlu olmayı istemişlerdir (Shlomo, 2013, s. 517).

Sonuç olarak dünya tarihsel bireyler, tinin amacını yerine getirmede ki bunların içinde devlet kurma, savaşma da yer alır, bir araç olarak kullanılır. Bu kişiler eylemleri, tutkuları ve istençleriyle tarihin yaratılmasında direk rol oynarlar. Bu anlamda mutlak usun kendini açmamasında doğada yabancılaşarak daha sonra tin alanında kendi bilincine dolayısıyla özgürlüğe kavuşmasında bu tür büyük kimseler bir araç olarak ortaya çıkarlar. Çünkü bu kişiler devlet kurarak özgürlüğün nesnelleşmesini sağladılar. Bu bağlamda Hegel’de mutlak tin ereğine, yani özgürlüğe ancak dünya tarihsel bireyler vasıtasıyla devlet kurumunun varlığında kavuşmaktadır diyebiliriz. Ele alacağımız diğer filozof ise tam da Hegel’in karşısında duran ve onun tarih anlayışını eleştiren filozof Nietzsche’dir. Nietzsche felsefesi için de tarih oldukça önemli bir yerdedir, ancak Nietzsche tarihin bir bilgi ansiklopedisi gibi bilinçlere aktarılmasına karşıdır. O, bu tür kişilere ayaklı ansiklopedi der

ve ona göre bu tür insanlar yaşam yönünden zayıf kişilerdir. Bu bağlamda düşündüğümüzde Nietzsche tarihin, yaşamın önüne geçmemesi gerektiğini düşünerek Hegel'den ayrılır.

Nietzsche

Nietzsche, Hegel'in tarih anlayışına karşı olarak tarihin varacağı bir son nokta yoktur düşüncesinden hareket eder. Bununla birlikte çağının hastalığı olan tarihsel nesnellığe de şiddetle karşı çıkar. Ona göre, Hegel düşüncesinde olduğu gibi, öteki çağların insanlarından daha adil bir dünyaya gidiş söz konusu değildir. Bu tutum tarihe bir son erek koyma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. “Ancak insanlığın amacı en sonda yatamaz, tam tersine, sadece en yüksek örneklerinde bulunabilir” (Nietzsche, 2007, s. 111).

Nietzsche'ye göre “Tarih, değişmez ve tamamlanmış bir olay hakkında sonsuza dek geçerli bir bilgi değildir” (Japers, 2008, s. 372-373). Tarihi bir bütün olarak ele almak ve onu ilerleyen bir süreç olarak görmek insanlığın geleceği açısından zararlıdır. Az önce de bahsedildiği gibi Hegel, tarihi bir bütün olarak görüyor ve onu us'un kendisini açıkladığı, sürekli ilerleyen bir süreç olarak ele alıyordu. Ancak Nietzsche bu tür düşünüş biçiminin insana zarar verdiği kanısındadır. Çünkü tarihi bir bütün olarak görmek ve onu yorumlamak onun tek bir hakikate göre yorumlanmasıdır. Bu ise tarihe farklı bakış açılarını ortadan kaldırır. Yapılması gereken yeni düşünce biçiminin önünü açmaktır. Ona göre, yeni düşünce biçimi ise “olumlu bir düşünce, yaşamı ve yaşamdaki istenci olumlayan, sonunda olumsuzu tamamen dışlayan bir düşünce demektir. Geleceğin ve geçmişin masumiyetine, ebedi dönüşe inanmaktır” (Deleuze, 2010, s. 55-56). Bu ise etkin istençle sağlanabilmektedir. Nietzsche'nin tarih anlayışında etkin istenç önemli bir yer tutar. Çünkü ona göre, “tarih, ancak güçlü kişilikler tarafından yazılabilir, güçsüzler ise bütünüyle onun tarafından yok edilir” (Nietzsche, 2007, s. 86). Tarihi yapan olarak etkin istence geçmeden kısaca Nietzsche'nin tarih felsefesinden bahsetmek gerekmektedir.

Nietzsche'nin tarih üstüne görüşlerini bir bütün olarak “*Zamana Uymayan Düşünceler*” kitabının “Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Zararı Üzerine” bölümünde bulabiliyoruz. Başlıktan da anlaşılacağı üzere Nietzsche, tarihe yaşama kattığı değer açısından önem vermektedir. Yazının hemen başında Goethe'den şu alıntı aslında Nietzsche'nin tarih üzerine görüşlerini ve hatta onun genel düşünce yapısını bize gösterir: “Etkinliğimi arttırmadan ya da doğrudan doğruya canlandırmadan bana

yalnızca bilgi veren her şeyden nefret ediyorum” (Nietzsche, 2007, s. 59). Nietzsche, yaşama zarar veren bütün durumları eleştirir. Ona göre, bilim, sanat, tarih yaşama hizmet amacıyla kullanılmalıdır. Bu sayede yaşamın önündeki tüm engelleri ortadan kaldırılacağını düşünen Nietzsche, etkin, ilerleyen ve özgür insana daha da önemlisi üst insana giden yolun buradan geçtiğini düşünür. Bu bağlamda yaşamı hiçe sayan, geçmişi bugünden daha değerli gören, her şeyi tarihselleştiren, aşırı tarih bağımlılığını da etkin insanların önünde bir engel olarak görür ve eleştirir.

Bununla birlikte Nietzsche, tarihin yaşama hizmet edebileceği üç tür tarih biçiminden bahseder; Anıtsal tarih, Antik tarih ve Eleştirel tarih. Dikkat edilirse Nietzsche de Hegel gibi tarihi üçe ayırmaktadır. Ancak her üç tarih anlayışı için geçerli olan ilke aşırı tarihselliğe kaçılmamasıdır. Ayrıca bu ilke tarihi bir bilim olarak kurmak isteyenlerin de uyması gereken bir ilkedir. Nietzsche’ye göre, “insan, yapabileceklerini gösteren büyük örneklerden şimdiki eylemleri için cesaret, özünün canlanması ve tereddüt ettiğinde teselli kazanmak için anıtsal tarihe ihtiyaç duymaktadır. Kendi kökeninin sevgi dolu dindarlığıyla farkında olmak için antik tarihe ve sadece şu andaki varoluşunun verimli itkileriyle olmuş olanın üstesinden gelmek için eleştirel tarihe ihtiyaç duyar” (Jaspers, 2008, s. 372).

Anıtsal tarih anlayışında insanlar “bir zamanlar var olan büyüklüğün zaten daha öncesinde mümkün ve olabilir durumda olduğu bu yüzden de yeniden var olabileceği” (Nietzsche, 2007, s. 69) şeklinde bir düşünüşe sahiptirler. Bu düşünce onları güçlendirir ve geçmişte yapılanı örnek göstererek tekrar yapılabileceğini düşünerek onları cesaretle harekete geçirir. Ancak bu öykünme durumu öykünülebilir bir şey olarak gösterilmesi gerektiği sürece uydurulmuş bir masal haline de gelebilir. Nietzsche’ye göre “anıtsal tarih, benzeşimler yüzünden yanılır: Baştan çıkarıcı benzetmelerle yiğit olanı çılgınlığa, coşkulu birini fanatikliğe itebilir” (Nietzsche, 2007, s. 71). Bu tarihin kötü kimselerin eline geçmesi durumunda savaşlar, devrimler, kralların öldürülmesi de dâhil olmak üzere yeterince nedenleri olmayan etkilerin sayısının artacağını belirtir Nietzsche. Özellikle etkin olmayan, yani tepkisel istence sahip kimselerin eline geçerse anıtsal tarih, işte o zaman bu tarihin çok tehlikeli durumlar doğuracağı kaçınılmazdır. Geçmişte bir takım örnek alınacak kimseler, hayranlık duyulacak anlar ve olaylar olabilir ve hatta geçmişteki bu başarılarından örnekler vererek faydalı bir eğitim de sağlanabilir. Ancak bu kimselere veya olaylara gerektiğinden çok bağlanılırsa, gereksiz bir çaba içine girilmiş olunur ve böyle bir tutum yaşama zarar verir. Nietzsche, çağının insanını geçmişin yaşantı ve olaylarını bugüne taşıyarak; çağının büyük ve güçlü olanlarına

duydıkları nefreti geçmişin büyük ustalarına saygı gösterme maskesi altında gizlemelerini eleştirir. Kısaca onlar şunu demek isterler: “Bırakın ölümler yaşayanları gömsünler!” (Nietzsche, 2007, s. 72).

İkinci tarih anlayışı ise antik tarih, bir diğer adıyla koruyucu tarihtir. Nietzsche’ye göre, “koruyan ve saygı duyan, geldiği ve içinde yetiştiği yere bağlılık ve sevgiyle dönüp bakan kimse bu tarihle ilgilenir; bu saygıyla kişi kendi varoluşu için duyduğu şükranın borcunu da ödemiş olur” (Nietzsche, 2007, s. 72). Böyle bir kimse eskiden beri varolan her şeye özenle ve hayranlıkla bakarken aynı zamanda onları koruyarak kendisinden sonra doğacak olanlara taşımak ister. Böylece bu kişi gösterdiği bu tutumla yaşama da hizmet etmiş olur. Bu tür kişiler kendi kültürlerini, değerlerini kendi gençliklerinin bir hatıra defteri olarak görürler. Bu kişiler, uluslarının yüzyıllardan beri gelen ruhunu kendi ruhu olarak görürler. Nietzsche’ye göre, antik tarih duygusu her zaman koruyucu ve geçmişe hayranlık duyan bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış bir ulusun sıkıntılı anlarında daha da belirginleşir.

Antik tarih anlayışı her ne kadar geçmişin korunması ve şimdiyle bir köprü kurulmasını sağlasa da yaşam için oldukça tehlike taşımaktadır. Antik tarih iyice güçlenir, yani yaşama hizmet etmekten çıkıp yaşamın önüne geçerse, o zaman etkin insanı kötürüm eder. Çünkü Nietzsche’ye göre, “eskiye bağlı tarih yaşamı korumayı bilir yalnızca, onun nasıl oluşturulacağını değil; o her zaman oluş halinde olanın değerini düşürür çünkü oluş halinde olan için sezici bir içgüdü yoktur – örneğin anıtsal tarihininki gibi. Böylece yeni bir şeye teşebbüs etmeye çalışan her kararlı girişimi engeller” (Nietzsche, 2007, s. 75).

Üçüncü tarih biçimi ise eleştirici tarihtir. Nietzsche’ye göre, diğer iki tarih biçimine göre eleştirici tarih biçimi yaşama gereksinimi ve yaşamın ileri taşınması için daha gereklidir. Bu anlamda “insanın yaşayabilmesi için geçmişin bir parçasını kırıp dökmeye ve ortadan kaldırmaya bir gücü olması ve bunu zaman zaman uygulaması gerekiyor: Bunu da geçmişi mahkeme önüne çıkararak, kılı kırk yararcasına sorguya çekerek ve sonunda mahkum ederek yapar; her geçmiş, bundan dolayı, bir değerdir düşüncesi yargılanıp cezalandırılmalıdır” (Nietzsche, 2007, s. 75-76).

Sonuç olarak Nietzsche’ye göre, her üç tarih biçimi de tarih incelemelerinin yaşam için başarabildiği hizmetlerdir. Çünkü her ulusun, insanın veya her kültürün amaçlarını ve gereksinmelerini yerine getirmek için geçmişle ilgili belli bir bilgiye ihtiyacı vardır. Ancak sorun,

bu bilginin aşırıya kaçması ve yaşamın önüne geçmesidir. Bu anlamda Nietzsche, kendi içinde bulunduğu modern kültürü şu şekilde tanımlar: “Modern kültürümüz hiçbir şekilde gerçek bir kültür değildir, ama yalnızca bir tür kültür üzerine bilgidir” (Nietzsche, 2007, s. 78). Bu bağlamda Nietzsche, modern insanın kendisine ait bir şeyi olmadığını ve onların sadece ayaklı ansiklopedi haline geldiklerini belirtir

Bununla birlikte Nietzsche, tarihe gereksinimimiz olduğunu düşünür. Ancak bu gereksinme bizim yaşama ve eyleme gücümüzü arttıracak şekilde olmalıdır. Çünkü Nietzsche’ye göre, tarih yaşama hizmet ettiği ölçüde değerli ve anlamlıdır. Diğer türlü yani “mutlak ve egemen bir bilim olarak tarih, insanlık için bir tür yaşamın sonu ve hesabın kapanışı olurdu” (Nietzsche, 2007, s. 67). Çünkü “geleneklerin ve tarihin belirleyiciliğine böylesine sarılırsa; insanın eğilimleri, tutkuları, güdülere ve yaratıcı etkinliği zincire vurulmuş olur” (Özlem, 2001, s. 163). Bu bağlamda tarih yaşamın hizmetinde olduğu müddetçe gelecek için fayda sağlar ve böylece asla salt bir matematik gibi bir bilim olmaz.

Nietzsche’ye göre, insana fayda sağlayan tarih, onun tarihselliğinin ve tarih-dışılığının birlikteliğinde ortaya çıkar. Nietzsche’nin tarih felsefesinin en özgün yanı herhalde burada yatmaktadır diyebiliriz. “Tarihsel olmayanla tarihsel olan bir kişinin, bir toplumun ve bir kültürün sağlığı için eşit ölçüde gereklidir” (Nietzsche, 2007, s. 63). Nietzsche insanın mutlu olabilmesi ve eyleme geçebilmesi için tarih-dışılığı bir ön koşul sayar. Tarih-dışı olmanın en güzel örneğini ona göre hayvanlar sergiler. “Onlar, geçmişin unutkanlığında mutlu bir hayat sürerler. Ancak insan unutmayı öğrenemeyip hep geçmişe bağlı kaldığı için şaşır durur kendi kendine: fakat ne kadar ileri ve hızlı koşabilirse de, zinciri ile birlikte gider” (Nietzsche, 2007, s. 61). Bu bağlamda anımsama insanı geçmişe bağlayan bir zincir olmaktadır. Geçmişin bu yükü insanın etkinliğini azaltır Nietzsche’ye göre. Bu ise onu hayvanlardan farklı olarak mutsuz kılar.

Nietzsche, tarihsel olan ile tarihsel olmayan duygulanımların her ikisini de yaşamı geliştirmek için zorunlu saymıştır. “İnsan yalnızca geçmişi yaşamın hizmeti için kullanarak ve olup bitenlerden yeniden tarih yaparak insan olabilir”(2007; 64). Ancak yine de Nietzsche’ye göre, “tarih-dışı durum olmadan insan hiçbir zaman hiçbir şeye başlamayacaktı ya da başlamaya cesaret edemeyecekti” (Nietzsche, 2007, s. 64). Bu bağlamda her tarihsel durumun arkasında tarih-dışı durum vardır ve bunu sezen kişiler Nietzsche’ye göre, tarih-üstü insanlardır. “Tarih üstü kişiler eylemde bulunan

kimsenin ruhundaki o körlüğü ve adaletsizliği yani tüm bu olan durumların özünü anlamış olmakla, bundan böyle yaşamasını sürdürmeye ve tarihe katılmaya kendisini iten hiçbir eğilim duymayacaktı artık” (Nietzsche, 2007, s. 65).

Nietzsche burada tarihsel insan ile tarih üstü insan arasında bir ayrım yapar. Ona göre, tarihsel insan gelecek on ya da yirmi yılın daha iyi olacağını düşünür. Çünkü onlar geçmişe bakarak insanlığın sürekli bir gelişim içinde olduğunu düşünürler. Bu yüzden de gelecek açısından oldukça umutludurlar. Bu tür kimseler;

Varlığın anlamının sürecin akışı içinde günden güne aydınlanacağına inanırlar, şimdiye kadarki sürece yalnızca bugünü anlamak ve geleceği daha şiddetli bir biçimde istemeyi öğrenebilmek için bakarlar; bu kimseler tarihsel olsalar da gerçekte eylemleri ve düşünceleri tarih dışıdır ve tarih uğraşlarının salt bilginin hizmetinde değil; yaşamın hizmetinde olduğu hakkında hiçbir fikirleri yoktur (Nietzsche, 2007, s. 65).

Tarih-üstü insan ise gelecek açısından bir umut taşımaz. O, geçmiş on ya da yirmi yılın öğrettiğinin gelecek on ya da yirmi yılın öğreteceğinden farkının olmayacağını düşünür. Nietzsche’ye göre, tarih-üstü kişiler şunu düşünür: “Geçmiş ve bugün aynıdır; yani, her türlü çeşitlilikleri ile bu çeşitlilik içindeki benzerlikleri aynı olan, gelip geçici olmayan örneklerin her yerde varoluşu olarak, değişmez ve hep aynı anlamı taşıyan bir değer devinimsiz yapısı olarak aynıdır” (Nietzsche, 2007, s. 66). Ancak tarih üstü kişiler de bu bilgeliklerinden dolayı bir doymuşluk ve bıkkınlık duyarlar.

Nietzsche’ye göre, bir bilgi konusu haline gelmiş tarih olgusu onu tanıyan kimse için ölüdür. Tarih-üstü kişinin bu bilgeliği tam da bu yüzden ona bıkkınlık vermiştir. Çünkü “o, bu kandırmacada adeletsizliği, kör tutkuyu, genel olarak bu fenomenin kararmış ufkunda ve tüm yeryüzüyle ilgisinde, tanımış olur; ve böylelikle de o olgunun tarihsel gücünü de anlar” (Richardson, 2008, s. 97). Ona göre bu güç, onu bilen için güçsüz ve ölü olmuştur artık, ama onu yaşayan etkin kişiler için öyle değildir. Bu bağlamda Nietzsche, her iki insan tipinin karşısına tarihi yaşamın ereğine çekmede etkin olan ve ilerleyen insan tipini çıkarır. Bu kimseler ebedi dönüşe inanan, trajik tiplerdir aynı zamanda. Bilgelik açısından tarih-üstü kişilerden geri olsalar da yaşam yönünden onlardan daha üstün kişilerdir. Bu tür kişiler yaşam hakkında şunu düşünürler: “Tekrar yaşamak istemeyi isteyecek şekilde yaşamak” (Jaspers, 2008, s. 571). Bu aynı zamanda onların temel ahlak yasalarını

da verir: “İstediğin şeyi, onun ebedi dönüşünü de isteyecek şekilde iste”(Deleuze, 2010, s. 94). Nietzsche’ye göre etkin kişi, yani trajik kişi hayatı olumlar: “Trajik olan olumlamadır: Çünkü rastlantıyı olumlar; çünkü oluşu olumlar ve oluştan hareketle varlığı olumlar; çünkü çok’u olumlar ve çok’tan hareketle bir’i olumlar. Trajik olan zar atımıdır” (2010, s. 56). Bu anlamda tarih Hegel’in bahsettiği gibi ussal bir şekilde ilerlemez. Tarih daha çok zar atımı gibi rastlantısaldır. Nietzsche’ye göre ebedi dönüş, bu zar atımının sonucudur ve aynı zamanda zar atımının tekrarıdır. Etkin oluşun üretilmesi için yeterli sebeptir. “Ebedi dönüş ayının sürekliliği, denge durumu ya da özdeşin mekanı değildir. Ebedi dönüşte geri gelen aynı ya da bir değildir; dönüş kendisini sadece çeşitlilikte ve farklılaştıranda ifade eden bir’dir” (2010, s. 68).

Sonuç olarak Nietzsche’ye göre, yapılması gereken tarihi tekrardan yaşamın hizmetine sunarak, etkin istencin yaratıcılığının önünü açmaktır. Bu ise ebedi dönüş’e inanmakla mümkündür. Çünkü ebedi dönüş her tür rastlantıyı, yani acı ve güzel her olayı olumlayan bir istencin sonucudur. Dolayısıyla etkin istencin tekrardan güç kazanması ve tepkisel istencin ortadan kalkması için gerekli olan ebedi dönüştür. Ancak ebedi dönüş tepkisel insanın dönüşü olmamalıdır. Çünkü bu, ebedi dönüşün mantığına aykırıdır. “Üst insanın esrik ebedi dönüş vizyonu, bir bütün olarak onun hayatının zamansal mantığını temsil eden ve aydınlatan özel bir durumdur” (Richardson, 1996, s. 140). Ebedi dönüş, yaşama istencini olumlar ve bu sayede üstinsana giden yol da açılmış olur. “Belki kendi kendiniz değil kardeşlerim! Ama üstinsanın babalarını ve atalarını yaratabilirsiniz kendinizden: en iyi yaratınız bu olsun”(Nietzsche, 2012, s. 80). Kısaca söylemek gerekirse, Nietzsche’nin tarih görüşü tıpkı onun diğer görüşleri gibi hayatı olumlayan ve onun önünü açan bir nitelik taşır. O, hayatın yaşanmasına engel olan ve yaşama karşı olan tüm istençlere ve sistemlere karşıdır. Bunların karşısına Nietzsche, etkin istenci yani ebedi dönüşe, hayatı acısı ve sevinci ile kabul eden bununla birlikte bu hayata evet diyen etkin insanı çıkarır. Nietzsche’ye göre, etkin istenç tarihi yapan kişidir de aynı zamanda. Bu bağlamda Hegel’in tarihsel karakterleri ile benzeşmektedir. Ancak Nietzsche’de tarihi yapan etkin istence sahip kişiler, tarihe ve tarih bilgisine takılıp kalmayan ve ilerlemeyi seçen kişilerdir. Etkin kişi, geçmişin bilgisinde takılıp kalmamakla birlikte gerektiğinde bu bilgiyi geleceği kurmak için kullanacaktır. Bu tür kimseler aynı zamanda trajiktirler, çünkü etkin kişi “değerleri yeniden değerlendirmesi ile yalnızca kendi geçmişinin bedelini ödemez aynı zamanda toplumunkini de öder” (Richardson, 1996; 140).

Sonuç

Anlaşılacağı üzere tarih hem Hegel’de hem de Nietzsche’de tarihsel karakterlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Hegel’de tarih tam da Nietzsche’nin eleştirdiği tarzda ele alınmıştır. Hegel tarihin sürekli ilerleyen bir süreç olduğunu düşünmüş ve bu sürecin arkasında mutlak bir akıl olduğunu söylemiştir. Ancak Nietzsche’de böyle bir akıl söz konusu olamaz. Aksine Nietzsche varlığın, oluşun bir ereği olmadığı, varacağı bir son nokta olmadığını ileri sürmüştür. Bu bağlamda her iki filozofun tarih görüşleri burada birbirlerine karşıdır. Bununla birlikte tarih, Hegel için her şeyin arkasında yer alan ve kendi ereğine doğru yol alan, bu sebeple de dünya tarihsel bireyleri kendi ereği için kullanabilen bir usun kendisini açtığı yerdir, yani tarih, usun kendi kendisiyle özdeşleşmeye doğru gittiği bir süreçtir. Us bu bağlamda kendi ereğini gerçekleştirmek için dünya tarihsel bireyleri kullanmıştır. Onların isteklerini, tutkularını kullanarak ereğine giden yolda hiçbir yara almadan ilerleyebilmiştir. Çünkü usun kendisi değil dünya tarihsel bireyler savaşmış ve yara almıştır. Ancak Nietzsche’nin tarihsel karakteri için durum daha farklıdır. Onda tarih, tarihi yapan kişinin istencinin, yani kendi etkin oluşunun bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Hegel’in dünya tarihsel insanları gibi eylemlerinin arkasında herhangi bir us yoktur. Dolayısıyla etkin istence sahip olanlar kandırılıp, bir amaca araç olmamışlardır. Bu yüzden de dünya tarihsel bireyler gibi trajik değillerdir. Onların trajedisi tüm sorumluluğu üstlenmelerinde yatmaktadır.

Bu sonuçtan da anlaşılacağı üzere dünya tarihsel bireylerin eylemlerinin sorumluluğu onlara ait gözükmemektedir. Çünkü onlar da her şeyi yöneten bir akıl tarafından kandırılmış gözükmektedirler. Ancak Nietzsche’nin etkin istenci eylemlerinin sorumluluğunu üzerine alabilen bir kişidir. Dolayısıyla Hegel’in tarih anlayışında etik bir sorun göze çarpmaktadır. Bu ise meydana gelen olaylardan tarihsel bireyleri sorumlu tutmama dolayısıyla onları suçlayamama olarak görülmektedir. Hegel bu sorunu anlama yetisi-akıl ayrımı ile hallettiğini düşünmüştür. Anlama yetisi şimdinin durumlarına bakarak işler ve şu an iyi ve kötü dediğimiz şeyleri ortaya çıkarır. Ancak akıl bütüne bakar. Dolayısıyla şu an iyi veya kötü denilen şeyler aslında bütünün birer parçası olarak değerlendirilir. Bütün ise mutlak usun kendini gerçekleştirmesidir. Dolayısıyla tarihsel kişiliklerin eylemi bütün içinde olması gereken bir eylem halini alır. Ancak tam da burada Nietzsche Hegel’e karşı olarak “Var oluşun bir hedefi veya amacı olayların çoğulluğunda herhangi bir anlaşılabilir birlik yoktur”(Nietzsche, 1968, s. 13) dolayısıyla eylemlerimizin ve istençlerimizin arkasında bizi kandıran bir us yoktur ve şu an yapılan eylemlerimizin sorumlusu bizlerizdir demektedir. Dolayısıyla Nietzsche’ye göre, tarihsel bireylerin eylemlerinin arkasında, onları kandıran mutlak bir akıl aramak yersizdir.

KAYNAKÇA

- Avineri, Shlomo; (2013). *Tarih: Özgürlük Bilincine Doğru İlerleme (502-523) İçinde Alman İdealizmi II Hegel*. (Çev: Güçlü Ateşoğlu), Ankara: DOĞUBATI.
- Deleuze, Gilles; (2010). *Nietzsche ve Felsefe*, (Çev: Ferhat Taylan). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Hegel, F.; (2006a). *Tarih Felsefesi*, (Çev: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea.
- Hegel, F.; (1995) *Tarihte Akıl*, (Çev: Önay Sözer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hegel, F.; (2008) *Mantık Bilimi*, (Çev: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea.
- Hegel, F.; (2006) *Tüze Felsefesi*, (Çev: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea.
- Hegel, F.; (2001) *Philosophy of Right*, (Trans: S.W. Dyne). Canada: Batocho Books.
- Jaspers, Karl; (2008) *Nietzsche*, (Çev: Murat Batmankaya). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Nietzsche, F.; (2007) *Untimely Meditations*, (Trans: R.J. Hollingdale). New York: Cambridge University Press.
- Nietzsche, F.; (2012) *Böyle Söyledi Zerdüşt*. (Çev: Mustafa Tüzel). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nietzsche, F.; (1968) *The Will To Power*. (Trans: Walter Kaufmann and R.J. Hollingdale). New York: Vintage Books.
- Özlem, Doğan; (2001). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: İnkilap Yayınevi.
- Richardson, John; (2008) *Nietzsche's Problem of Past – Nietzsche on Time and History*. (ed. By: Manuel Dries) Berlin- New York: Walter de Gruyter.
- Richardson, John; (1996) *Nietzsche's System*. New York: Oxford University Press.
- Soykan, Ömer Naci; *Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi Betimleyici Eleştirel Bir Giriş (271-289)*.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9496.pdf>